

RAZGOVOR S IDOM RAFFAELLI*

Razgovor vodio
IAN DEFRANČESKI

DEFRANČESKI: Kao profesorica lingvistike na Filozofskom fakultetu, možete li nam reći kako vidite odnos između filozofije i lingvistike?¹

RAFFAELLI: Kao prvo, smatram da je odnos između filozofije i lingvistike apsolutno neraskidiv. Ne zaboravimo da se filozofiju naziva majkom svih znanosti. Mnoga su relevantna lingvistička pitanja bila postavljena, a i mnogi su odgovori bili dani u različitim razdobljima filozofije i u različitim filozofskim školama. Međutim, ono što bih zapravo voljela istaći jest da se upravo na studiju lingvistike, dakle na našem studiju, dotičemo mnogih filozofskih pitanja i vrlo često povežemo lingvistiku s filozofijom i obrnuto. Mi jednostavno u mnogim aspektima razumijevanja temeljnih jezičnih pitanja, teorija ili lingvističkih pravaca ne možemo zaobići niti Platona, niti Aristotela, niti Wittgensteina, niti Kanta. No valja istaći još nešto što mi je nakon dugogodišnjega iskustva bitno i vrlo zanimljivo te me čini na neki način sretnom. Na našem studiju imamo jako puno studenata filozofije i lingvistike. Smatram da je to jedna vrlo kreativna i vrlo produktivna kombinacija, da daje priličnu širinu takvim studentima. Osim toga, na mojim predavanjima, studenti koji imaju tu kombinaciju uvijek su razgovorljivi, spremniji su dati neka svoja, ponekad možda i malo neobična viđenja ili tumačenja određenih lingvističkih pitanja, ali iz te svoje filozofske perspektive daju predavanjima, na mojoj nastavi sigurno, dinamiku koja je meni draga, koja osvježava nastavu, koja drugim studentima također otvara nove perspektive. Mislim da je taj odnos filozofije i lingvistike ne samo u ovom teorijskom smislu bitan, nego i

* Ida Raffaelli rođena je u Zagrebu gdje je završila Klasičnu gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirala je francuski jezik s književnošću i komparativnu književnost. Doktorirala je na istome fakultetu s temom *Polisemija i sinonimija u leksiku klasičnoga starofrancuskog*. Bila je voditeljica projekta i istraživačkih skupina na međunarodnim projektima. Od 2016. godine voditeljica je istraživačke skupine *Kognitivnolingvistička analiza jezičnih promjena i oporavak nakon moždanog udara* (zajedno s prof. dr. Milošom Judašem) – Centar izvrsnosti za bazičnu, kliničku i translacijsku neuroznanost. Objavila je veći broj znanstvenih i preglednih radova u međunarodnim i domaćim jezikoslovnim časopisima. Autorica je dviju monografskih i dviju uredničkih knjiga od koje je posljednja pod naslovom *Lexicalization Patterns in Color Naming: A Cross-Linguistic Perspective* (zajedno s Danielom Katunar i Barbarom Kerovec) objavljena 2019. godine kod uglednoga izdavača John Benjamins. Od 2005. do 2015. godine bila je glavna urednica časopisa *Suvremena lingvistika*, a od 2018. godine voditeljica je Poslijediplomskoga doktorskoga studija lingvistike na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2017. godine potpredsjednica je za visoko obrazovanje Matičnoga odbora za filologiju, potpredsjednica za visoko obrazovanje Područnoga vijeća za humanističke znanosti i članica Hrvatskoga povjerenstva za praćenje i unapređenje Bolonjskoga procesa pri NVZVOTR-u.

u praktičnom. Takvi su studenti vrlo velika dobit za naš studij, a sigurna sam da vrijedi i obrnuto, dakle i za studij filozofije.

DEFRAČESKI: Upravo u kontekstu studija lingvistike, pada mi na pamet Vaša knjiga *O značenju. Uvod u semantiku* u kojoj sam primijetio da spominjete razne filozofe. Možete li izdvojiti nekoliko njih koji su prema Vašem mišljenju najviše doprinijeli razvoju semantike?

RAFFAELLI: To bi pitanje moglo biti tema razgovora samo za sebe. Cijela bi jedna knjiga mogla biti napisana upravo o tome, na koji način su sve filozofi pridonijeli, ne samo lingvistici općenito, nego upravo semantici. Sada se ne bih doticala Platona, odnosno posebice Aristotela, jer kod Aristotela nema teme vezane za jezik koja nije u lingvistici na ovaj ili onaj način zahvaćena. Dakle, pokrivena su teme kao što su značenje općenito, metafora, međuleksički odnosi kao što su primjerice sinonimija i antonimija, kategorizacija, ustrojstvo rečenice, dakle temeljna sintaktička pitanja i mnoga druga relevantna pitanja. No u nizu velikana filozofije izdvojila bih možda dvojicu. Izdvojila bih Fregea o kojemu u knjizi pišem u kontekstu Saussureova tumačenja značenja i zapravo njegova djela *Über Sinn und Bedeutung*, koje je vrlo relevantno upravo za razumijevanje i razlučivanje različitih aspekata značenja, posebice kada govorimo o odnosu referencije i denotacije, tumačenje odnosa smisla, referencije i značenja i tako dalje. Primjer „Danica je Večernjača”, koji se pojavljuje i u komentarima u Saussureovu *Tečaju*, vrlo je referentna točka koja jasno upućuje na Saussureovo razumijevanje značenja kao vrlo složene jezične pojavnosti, a pojavljuje se i u drugim interpretacijama značenja izvan *Tečaja*. U sprezi Fregeova i Saussureova razumijevanja odnosa između referencije, smisla, značenja i označenika nalaze se neka od ključnih polazišta za razumijevanje značenja općenito, kako se ono oblikuje, kako se gradi. Čitanjem i uspoređivanjem dvojice autora, jednoga filozofa i jednoga lingvista, osvještujemo postojanje čitava niza razina i aspekata značenja kao jezične pojavnosti. Stoga treba naglasiti da ono što danas znamo o različitim mehanizmima i čimbenicima koji utječu na oblikovanje značenja, bilo je već vrlo cjelovito rečeno interakcijom Fregeovih i Saussureovih promišljanja. Dakle, treba osvijestiti da su temelji suvremenih pristupa značenju davnih dana došli iz filozofske i iz teorijsko-lingvističke perspektive. Frege nam je, dakle, nezaobilazan za razumijevanje nekih Saussureovih postavki. Ono o čemu u knjizi također pišem, a što se vrlo često nekako zaobilazi, jest to da Saussure nije bio semantičar u našem današnjem klasičnom smislu riječi. Ipak, on je o značenju govorio vrlo supstancijalno oblikujući neke vrlo bitne teorijske aspekte razumijevanja značenja bez kojih danas suvremenoj semantici i suvremenoj lingvistici ne možemo prići. Drugi bitan filozof iz ove moje perspektive je Wittgenstein. On je zaslužan za

otvaranje drukčijega pristupa razumijevanju kategorizacije s jedne strane, i s druge strane otvorio je neke nove poglede na tumačenje značenja. Razvidan je njegov „razvoj” od *Tractatusa* do *Filozofskih istraživanja*. U *Tractatusu* se pojavljuje često citirano pitanje „Znači li ime predmet?”. Kasnije, pak, u *Filozofskim istraživanjima* značenje povezuje s uporabom riječi. To su dva vrlo različita i oprečna načina sagledavanja i tumačenja značenja. Na kraju ne bismo smjeli zaboraviti Kanta kao specifičnu filozofsku ličnost s obzirom na razvoj kognitivne znanosti. Njih sam izdvojila za ovaj razgovor, no ima ih još mnogih naravno koji su nezaobilazni u razumijevanju temeljnih jezičnih pojavnosti. Zaključno, filozofiju ne možemo zaobići ako želimo cjelovito i zaokruženo bavljenje lingvistikom.

DEFRANČESKI: Zaista mi je drago to čuti. Ako se dobro sjećam, a ako se varam slobodno me ispravite, na jednom Vašem predavanju iz Semantike rekli ste da je svaka lingvistička teorija na određeni način filozofija. Što ste pod time mislili?

RAFFAELLI: To ste dobro zapamtili, to sam jednom rekla, ali onda samo to počela ponavljati. Naime, kada ste pročitali jedan određeni broj tekstova takozvanih velikih lingvista, mislim da možemo bez ikakve zadržke reći da je svaki veliki lingvist, tu zaista mislim na one kao što su Saussure, Chomsky, Langacker, itd., svojim teorijama oblikovali određenu filozofiju jezika. Dakle, lingvisti iza kojih stoje velike teorije, koji su napravili ozbiljne lingvističke pomake, sviđali se oni nama ili ne, prihvaćali ih ili ne, bez sumnje se mogu promatrati i kao filozofi jezika. Da biste oblikovali jednu takvu teoriju, da na ontološkoj razini postavljate pitanje što je jezik te da dajete odgovore na takva pitanja, za to apsolutno moraju postojati određeni filozofski temelji. Vratimo li se liniji Saussure – Chomsky – Langacker, vidimo da svaki od njih ima vrlo zaokruženu, jasno definiranu lingvističku teoriju koja se suštinski oslanja na vrlo specifična razumijevanja što jezik jest i u kakvim je odnosima s ostalim čovjekovim sposobnostima, ili, pak, koje mu je mjesto u odnosu na društvo i kulturu. Mogli bismo stoga reći da su ti veliki lingvisti zapravo i filozofi jezika. Možda će filozofi reći da tomu nije tako, međutim mislim da nas čitanje tih teorija iz nešto drukčije perspektive može dovesti do takvih razmišljanja.

DEFRANČESKI: Nadovezujući se na prošlo pitanje, možemo li onda reći da su samo „iznimno dobri” lingvisti na određeni način i filozofi jezika? Također, na tom bih Vas tragu htio pitati sljedeće: što je sve potrebno da budemo dobri lingvisti?

RAFFAELLI: Na prvi dio pitanja sam Vam već odgovorila, ali to su zaista onda „egzemplarni primjerci”, dakle riječ je o jednom lingvistu na recimo nekoliko tisuća. Ne bih rekla da je svaki dobar lingvist ujedno i filozof jezika. To nadilazi

i ciljeve većine dobrih lingvista. E sad, da bismo bili dobri lingvisti, kada već govorimo o nekima koje bismo kategorizirali dobrim lingvistima, to je naravno relativno i teško definirati. Ipak, rekla bih, gledajući sve generacije studenata od preddiplomskih do doktorskih, da smo uspjeli iznjedriti kroz naš obrazovni sustav zaista dobre lingviste. To su zapravo svi oni koji određene jezične pojavnosti pokušavaju sagledati u što širem kontekstu različitih drugih tipova jezičnih struktura. Dakle, ako se recimo bavite, hrvatskom morfologijom ili bilo kojom sintaktičkom temom, konstrukcijskim ili verbocentričnim pristupima, čim to stavite u jedan širi lingvistički kontekst, čim ste svjesni da to ne može biti i nije izolirana jezična pojava, Vi je sravnjujete i uspoređujete s nizom drugih jezičnih pojava, stavljate u određene kontekste, promatrate u odnosu prema izvanjezičnim okvirima, itd. Mislim da je to jedan od mogućih okvira da budete dobar lingvist. Često naglašavam studentima svih razina da ne smijete zaboraviti da nam je jezik temeljni predmet istraživanja i da ga ne smijemo staviti u drugi plan.

DEFRAČESKI: Koji su bili Vaši osobni motivi za „stavljanje jezika u prvi plan”, odnosno da se krenete baviti lingvistikom? A što Vas je nagnalo da se posvetite upravo kognitivnoj, a ne nekoj drugoj grani lingvistike?

RAFFAELLI: Drago mi je da ste postavili to pitanje i drago mi je da mogu biti o tome posve iskrena. To je, ja uvijek volim reći, bila igra slučajnosti, a osobnih motiva u početku nije bilo. Naime, studirala sam francuski jezik i književnost i komparativnu književnost. U tom sam svjetlu bila iznimni zaljubljenik studija komparativne književnosti i imala čast i sreću da sam bila studentica legendarnih profesora kao što su bili profesori Solar, Senker, Peterlić, Tomasović, Beker, profesorice Slabinac, da sada sve ne nabrajam. To je bila moja prva i zapravo prava ljubav. Francuski je tu bio više radi zadovoljavanja nekih praktičnih ili pragmatičnih motiva, kako bih mogla biti profesorica u školi. Cijelo vrijeme svoga studija mislila sam i bila uvjerena da ću, nakon obranjenoga diplomskoga rada kod profesora Bekera na komparativnoj književnosti, nastaviti s poslijediplomskim studijem književnosti. Tu nije bilo nikakvih dvojbi. To je bilo to, to je bila moja odluka, već sazrela na trećoj godini studija, na četvrtoj godini već potpuno oblikovana. U tadašnje vrijeme, hodnik B i drugi kat dijelili su romanisti i komparatisti. Diplomirala sam kod profesora Bekera i izašla iz njegove sobe i naletjela na profesora Kovačeca kod kojeg sam na trećoj i četvrtoj godini slušala vulgarni latinski, starofrancuski, uvod u romansku lingvistiku. Susrela sam ga i pitao me što ima novog. Pohvalila sam se rekavši mu da sam upravo diplomirala. On mi je čestitao i pitao me što mislim dalje. Rekla sam da ću upisati poslijediplomski studij iz književnosti. Profesor je samo nadodao: „Šteta, imate dara za lingvistiku” i otišao. Naravno, mene je to kopkalo. Otišla sam nakon desetak dana do njega

na konzultacije i pitala ga što je pod time mislio. On je tada za mene napisao prekrasnu preporuku za upis poslijediplomskog studija lingvistike. I dandanas se pitam što bi bilo da ga nisam srela na hodniku, da je bio u nekim drugim svojim mislima i da mi nije rekao to što je rekao. Danas sam iznimno sretna što se bavim lingvistikom i što sam na dan kada sam diplomirala susrela profesora Kovačeca. On mi je bio mentorom i za magistarski i za doktorski rad, a temom su oba bila vezana uz starofrancuski. Da bih uopće započela s radom na magisteriju i doktoratu, morala sam savladati strukturalizam i velike lingviste „do boli”, da tako kažem. Odabrala sam semantiku kako bih ostala povezana s književnošću jer sam se bavila različitim dijelovima starofrancuskoga leksika u udvornim romanima. To je bila spona s mojom ljubavi prema književnosti. Druga osoba koja je definitivno odredila, osim profesora Kovačeca, moj znanstveni put, bila je profesorica Milena Žic Fuchs, koja je nakon mogeg izlaganja o rezultatima magistarskog rada na starofrancuskom, na Zagrebačkom lingvističkom krugu, rekla u svom stilu iskreno i otvoreno: „Ovo ti je sve izvrsno, ali ako ćeš dalje raditi doktorat u kontekstu strukturalističke semantike, nećeš daleko doći”. Ona mi je zapravo otvorila put prema kognitivnoj lingvistici. Tada je bila izašla knjiga D. Geeraertsa *Diachronic Prototype Semantics* koja mi je oblikovala ono čime sam se i kasnije bavila, dijakronijskom semantikom u kognitivnolingvističkom kontekstu. Dakle, to je s jedne strane slučajnost što se bavim lingvistikom. S druge strane, nakon diplome imala sam vrlo jasno definiran put razvoja koji su mi „trasirali” dvoje vrhunskih lingvista, akademika, koji su svaki na svoj način odredili i formirali me u znanstvenom i akademskom smislu. I to je ono što sam i napisala u uvodu knjige, tko god čita moje radove i tko god poznaje njihove radove, može vidjeti tu spregu strukturalističkog okvira, od kojega se nikada nisam odmakla, u što me usmjerio profesor Kovačec, i kognitivnolingvističkog konteksta, za koji je definitivno bila zaslužna profesorica Žic Fuchs.

DEFRANČESKI: Možete li nam objasniti razliku između kognitivne lingvistike i psiholingvistike? Čini mi se da ona nije toliko očita.

RAFFAELLI: To je zanimljivo pitanje i apsolutno relevantno. Na svom kolegiju Temelji kognitivne lingvistike odmah negdje na samom početku studente upozoravam da su to dvije odvojene discipline, da postoji puno preklapanja, puno dodirnih točaka, ali i puno razlika. Dakle, kognitivna lingvistika je vrlo široki i danas vrlo divergentan skup različitih pristupa, pravaca i škola, koji su se tijekom ovih nekoliko desetljeća razvijali tvoreći zvjezdastu, da tako kažem, strukturu toga skupa. Međutim, ono što valja isto tako istaći jest da je kognitivna lingvistika dijelom kognitivne znanosti i u tom je smislu interdisciplinarnog i multidisciplinarnog karaktera. Ono što je za kognitivnu lingvistiku bitno jest da propitkuje

različite aspekte jezičnoga sustava, jezičnog funkcioniranja, jezika u dodiru s različitim drugim kognitivnim sposobnostima i u tom smislu ona i daje odgovore na gotovo sva relevantna pitanja koja se tiču jezika i dotiče se svih jezičnih razina. Nema, dakle, područja, od dijakronijskih do sociolingvističkih, diskursnih, fonoloških i drugih pristupa koje kognitivna lingvistika, kroz neki od svojih pristupa nije dotakla. Psiholingvistika je ipak uža, ona se bavi psihologijskim aspektima samoga jezika i fokusirana je na konkretne pojave i nerijetko na konkretne probleme. Dakle, na jezične deficite, na različite tipove afazija, na usvajanje jezika, na bilingvalnost. Riječ je o vrlo jasnim temama i problemima koje psiholingvistika dotiče. Međutim, rekla bih da se u mnogim, danas suvremenim pristupima i istraživanjima, kognitivna lingvistika i psiholingvistika dotiču. Ponajprije u tome što kognitivna lingvistika kroz određena konkretna eksperimentalno utemeljena psiholingvistička istraživanja može doći do relevantnih odgovora i empirijskih potvrda svojih teorijskih postavki. To je nešto čemu svjedočimo poprilično često i što mislim da je dobar korak prema integraciji. S druge strane, mislim da i psiholingvistika time puno dobiva jer može isto tako, dakle eksperimentalno dobivene i potvrđene rezultate, uklopiti u širi i obuhvatniji teorijski okvir. To je vrijedna i važna sinergija između tih dvaju pristupa.

DEFRAŇČESKI: Vratimo se na ono što ste ranije rekli, na spregu strukturalističkog okvira i kognitvolingvističkog konteksta. U kakvom su zapravo odnosu strukturalna lingvistika i kognitivna lingvistika?

RAFFAELLI: Ovime sam se dosta bavila. Bila sam Vam rekla u prethodnom pitanju i zašto sam se time bavila, tu postoji osobni motiv. Ono što sam od profesora Kovačeca naučila i što ponavljam svojim studentima jest da je uvijek sve negdje prije bilo rečeno, samo pitanje na kakav način i što nam ovi novi pristupi i novi modeli daju novo i kako se oni nadograđuju na ono što je već zapravo bilo rečeno. Strukturalizam je toliko divergentan i raznolik, pogotovo europski strukturalizam. On je iznjedrio tolika imena. Jakobson, Hjelmslev, cijela Praška škola, Martinet, Tasnière, Benveniste, da spomenemo najveće. Kad njih čitate, pronalazite niz naznaka tumačenja koje će onda kognitivna lingvistika na jedan drukčiji način razraditi. Kognitivna lingvistika će olabaviti ovaj odnos između jezika i govora, ona će komunikacijskoj funkciji pridodati kognitivnu, pa će možda previše pretegnuti na ovu kognitivnu stranu i tako komunikacijsku ostaviti malo po strani. Ali to su definitivno dva teorijska okvira, dva pogleda na jezik koja su u mnogočemu komplementarna upravo zahvaljujući divergentnosti jednog i drugog. Strukturalizam nije samo Saussure, strukturalistički semantički modeli opisa nisu samo Pottierova semička analiza ili Trierov model polja. Postoje različiti modeli polja što isto tako pokazujem u knjizi, koja su puno sličnija onome što imamo

kroz prototipno definirane kategorije i prototipno tumačene leksičke kategorije, nego bilo što drugo, dakle što imamo u nekim drugim lingvističkim opisima. I mislim da se ne isključuju. Isto tako, mislim da se kognitivna lingvistika može obogatiti strukturalističkom podlogom ili strukturalističkim načinom gledanja na jezik. To je nešto što pokušavam, pogotovo u zadnjih petnaestak godina, kroz svoja istraživanja i kroz svoje radove pokazati.

DEFRANČESKI: Za kraj, kako po Vašem mišljenju izgleda budućnost kognitivne lingvistike?

RAFFAELLI: To je jako teško pitanje baš zato što je postala jako divergentna. Kognitivna lingvistika razišla se u čitav niz različitih pravaca. Neki od njih izlaze iz fokusa promatranja jezika kao takvog. Mislim da će neke teme ili pristupi jednostavno nestati. Međutim, rekla bih da će ostati ono što je dobro, što je primjenjivo, što je promijenilo pogled na odnos između jezika, uporabe, utjecaja komunikacije, utjecaja kulture na oblikovanje jezika. Ono što mislim da je definitivno budućnost, a to nam kao lingvistima daje veliki optimizam, jest povezivanje s neuroznanstvenim istraživanjima, biomedicinom u cjelini i u tom kontekstu kognitivna lingvistika ima jako puno za reći. Mislim da su sada, i to govorim iz osobnog iskustva i iz hrvatskog istraživačkog konteksta, neuroznanstvenici i biomedicina u najširem smislu riječi prepoznali potrebu za određenim vrstama znanja o jeziku. Kognitivna se lingvistika služi spletom različitih čimbenika za razumijevanje jezika. U tom smislu može doći do novih spoznaja, prinosa i tu vidim budućnost i optimizam, u smislu da ćemo lingvistiku trebati i u ovom STEM svijetu koji nam se sve više nameće.

*„Dakle, lingvisti iza kojih stoje
velike teorije, koji su napravili
ozbiljne lingvističke pomake, sviđali
se oni nama ili ne, prihvaćali ih ili
ne, bez sumnje se mogu promatrati
i kao filozofi jezika.”*

IDA RAFFAELLI